

Аляксандр КАСОВІЧ

Кандыдат гісторычных навук, дацэнт, дацэнт кафедры гісторыі Беларусі і славянскіх народаў БДПУ імя Максіма Танка.

Сфера навуковых інтарэсаў: антыгерманскае супраціўленне ў заходніх абласцях Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны.

Аўтар больш за 70 навуковых публікацый.

Мемарыялізацыя падзеі Вялікай Айчыннай вайны

на тэрыторыі Брэсцкай вобласці

У Беларусі каля 9 тысяч помнікаў,
прысвечаных
Вялікай Айчыннай
вайне. З іх
3,5 тыс. — загінутым
воінам, больш
за 2,2 тыс. —
партызанам
і падпольшчыкам,
каля 1,4 тыс. —
ахвярам генацыду.
На тэрыторыі
Брэсцкай вобласці
іх устаноўлена
больш за 1,2 тыс.
Гэта 407 помнікаў
на брацкіх могілках,
22 — на воінскіх
пахаваннях,

73 абеліскі,
14 мемарыяльных
комплексаў, 11 стэл,
343 манументы.
Памяць аб падзеях
мінулай вайны
беражліва захоўвае
Брэсцкая зямля.
Разгледзім,
па нашым
меркаванні,
найболей знакавыя
і сімвалічныя
мемарыялы памяці.

Мемарыяльны комплекс "Брэсцкая крэпасць-герой"

Брэсцкая крэпасць была пабудавана ў 30-я — пачатку 40-х гг. XIX ст. каля перасячэння рэк Заходні Буг і Мухавец на месцы старога Брэста і размяшчалася на чатырох астравах, утвораных рукавамі рэк і сістэмай каналаў. У цэнтры крэпасці размешчана Цытадэль, або Цэнтральнае ўмацаванне, якое мастацтвенні звязана з трыма штучнымі астраўнымі ўмацаваннямі. Гэта Кобрынскае (паўночна-ўсходні бок), Цярэспальскае (заходні бок) і Валынскае (паўднёва-ўсходні востраў) ўмацаванні. Агульны пляц крэпасці складае каля чатырох км².

На досвітку 22 чэрвеня 1941 г. гарнізон крэпасці прыняў першыя ўдары нацисцкіх захопнікаў, і асобныя яго фарміраванні ў поўным акружэнні больш за месець трymалі абарону.

У 1965 г. за мужнасць і герайзм, прайяўленыя абаронцамі крэпасці, цытадэль атрымала ганаровае званне "Крэпасць-герой". Пасля вайны крэпасць не была поўнасцю адноўлена. На яе тэрыторыі для ўвекавечання подзвігу абаронцаў у 1969—1971 гг. створаны мемарыяльны комплекс, які быў адкрыты да 30-годдзя пачатку Вялікай Айчыннай вайны, у 1971 г. Аўтарамі комплексу выступілі скульптары А.Бембель, У.Бабыль, архітэктары У.Кароль, В.Волчак, В.Занковіч,

Ю.Казакоў, А.Стаховіч і Р.Сысоеў. Узначальваў творчы калектыв народны мастак СССР скульптар А.Кібальнікаў.

Ансамбль Мемарыяла складаецца з галоўнага манумента “Мужнасць”, штыка-абеліска, скульптурнай кампазіцыі “Смага”, плошчы Цырыманіялаў, трох радоў мемарыяльных пліт з пахаваннямі загінулых, руінаў і ацалелых збудаванняў крэпасці, Музея абароны Брэсцкай крэпасці, філіяла, чатырох экспазіцый.

Мемарыял пачынаецца з манументальнага галоўнага ўваходу ў форме вялізной зоркі, прарэзанай у бетонным блоку. Тут гучаць песня А.Аляксандрава “Свяшчэнная вайна” і ўрадавае паведамленне аб нападзе на Савецкі Саюз войскаў нацысцкай Германіі 22 чэрвеня 1941 г.

У кампазіцыйным цэнтры ансамбля — манумент “Мужнасць” — абагулены вобраз воіна-пераможцы, вышынёй 33,5 м, на адваротным баку якога ў рэльефных кампазіцыях занатаваны асобныя эпізоды герайчнай абароны крэпасці. 100-метровы абеліск “Штык” звязаны з асноўным манументам “Мужнасць” трymа ярусамі мемарыяльных пліт з імёнамі каля 270 з 1038 пахаваных тут абаронцаў крэпасці.

У скульптурнай кампазіцыі “Смага” ўвасоблены савецкі салдат, які, абліраючыся на аўтамат, з апошніх сіл спрабуе дацягнуцца да ракі і зачэрпнуць каскай вады. Помнік прысвечаны мужнасці абаронцаў крэпасці, якія без ежы і вады на працягу многіх дзён трымалі абарону.

Асноўнай часткай мемарыяла з’яўляецца плошча Цырыманіялаў. Яна складае адзіную прастору з закансерваванымі руінамі, Белым палацам, абарончай казармай і інжынерным упраўленнем. Перад руінамі былога інжынернага ўпраўлення гарыць Вечны агонь Славы.

Мемарыяльны комплекс

“Героям — вартавымі граніц”, г. Брэст

Мемарыял прысвечаны пагранічнікам, якія загінулі ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Быў адкрыты ў 1972 г. у скверы Пагранічнікаў. Аўтары помніка — скульптары М.Альтшулер, архітэктары А.Гарбачаў, М.Мілавідаў. У 2001 г. на грашовыя сродкі Брэсцкай пагранічнай групы і ветэранаў пагранічных войскаў Беларусі на базе помніка “Вартавым граніц” быў створаны мемарыяльны комплекс “Героям — вартавымі граніц”.

Комплекс уяўляе сабой вялікі цэнтральны помнік з барэльефам асобы пагранічніка і рукі, якая сцікае аўтамат. З правага і левага бакоў ад галоўнага манумента размешчаны адзіночныя стэлы ў выглядзе памежных слупоў. Восем стэл з барэльефамі пагранічнікаў — Герояў Савецкага Саюза: начальнік пагранічнай заставы лейтэнант А.Кіжаватаў, старшы лейтэнант, памочнік начальніка штаба пагранкамендатуры Г.Гармаеў, камандзір брэсцкага пагранатрада палкоўнік І.Барсукоў, чырвонаармеец Р.Кафанаў, яфрэйтар А.Завідаў, намеснік палітрука І.Бяляеў, малодшы сяржант камандзір аддзялення А.Новікаў, старшы працпаршчык В.Кублашвілі.

Мемарыял “Падаючыя крыжы”

Мемарыял размешчаны ў Нікорскім лясніцтве — у самой глыбі Белавежскай пушчы.

Трагедыя адбылася ва ўрочышчы Перароў 31 ліпеня — 2 жніўня 1941 г., калі пад час адной з першых карных аперацый нямецкіх захопнікаў было расстраляна каля 130 жыхароў памежных беларускіх і польскіх вёсак.

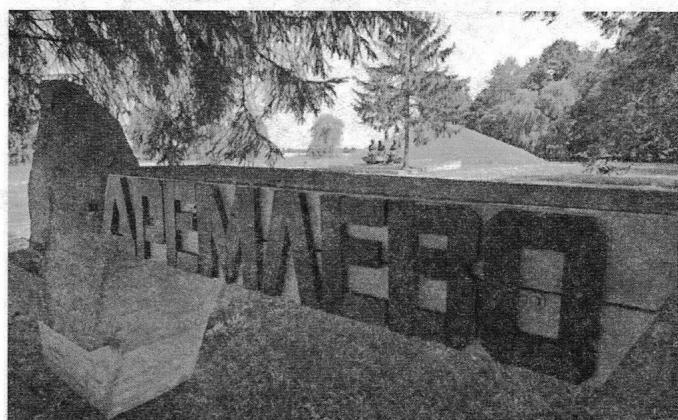
Месца расстрэлу было выяўлена ў 1952 г., калі здабывалі пясок для рамонту дарогі. З першым каўшом зямлі агаліліся чалавечыя парэшткі. Да гэтага

часу вядомыя імёны 85 пушчанцаў, расстраляных у лясным кар'еры.

У 1963 г. па рашэнні Пружанскага райвыканкама на месцы масавага пахавання мірных жыхароў быў устаноўлены просты абеліск-пірамідка з чырвонай зоркай. Сучасны мемарыял пад назвай "Падаючыя крыжы" быў узведзены ў 1991 г.

**Мемарыяльны комплекс Драмлёва,
в. Сцепанкі, Жабінкаўскі раён**

Мемарыяльны комплекс быў створаны на месцы в. Драмлёва. Яе спалілі разам з жыхарамі 11 верасня 1942 г. пад час карнай аперацыі "Трохвугольнік" на тэрыторыі Жабінкаўскага, Кобрынскага, Брэсцкага і іншых раёнаў.

У 1967 г. на месцы аднаго з сарайў, дзе былі спалены вяскоўцы, насыпалі курган. У 1982 г. стварылі мемарыяльны комплекс. У цэнтры мемарыяльнага комплексу, ля падножжа насыпанага кургана, устаноўлены скульптуры трох жанчын у жалобе — маці, дачкі і ўнуцкі, як сімвал трох пакаленняў. Зямля з месца спаленай вёскі захоўваецца ў мемарыяльным комплексе "Хатынь". Да 80-годдзя трагедыі, у 2022 г., праведзены работы па абнаўленні мемарыяла.

**Помнік "Спаленым вёскам",
г. Пружаны**

У Брэсцкай вобласці ў гады Вялікай Айчыннай вайны карнікі спалілі 479 вёскак. У Пружанскім раёне падзялілі лёс Хатыні 58 населеных пунктаў, сем з іх не адрадзіліся. Памяць аб загінулых людзях і вёсках увекавечылі ў 2005 г. Помнік у форме дагараючага польмія з крыжом на вяршыні сімвалізуе спаленая ў часы вайны вёскі Пружанскага раёна. Назвы ўсіх вёскак напісаны ўнутры "польмія".

Мемарыял ахвярам фашизму у в. Калдычэва, Баранавіцкага раёна

Каля вёскі Калдычэва з сакавіка 1942 г. нацысцкімі акупантамі быў створаны лагер смерці. Тут, паводле афіцыйных звестак, па ліпень 1944 г. загінула каля 22 тысяч чалавек. У ноч з 29 на 30 чэрвеня 1944 г., калі савецкія войскі набліжаліся да Калдычэва пад час аперацыі “Баграціён”, лагер быў ліквідаваны. 2000 зняволеных былі знішчаны ў яме пад насыпам. Яшчэ 300 вывезены ў Германію.

У 1964 г. на месцы размяшчэння лагера архітэктаром А. Курачкіным усталяваны помнік — маці ў жалобе. На месцы брацкіх пахаванняў постаць жанчыны з надпісам: “У гэтым месцы і ў наваколлях пахавана 22 тысячи савецкіх патрыётаў, забітых нямецка-фашистыскімі марадзёрамі ў 1942—1944 гадах”.

У 2007 г. на месцы пахавання вязняў лагера быў адкрыты мемарыяльны знак “Сцяна плачу”, помнік ахвярам генацыду — прадстаўнікам трох рэлігійных канфесій: праваслаўным, каталікам і іудзеям. Помнік уяўляе сабой трохстворковую арку, на якой устаноўлены зорка Давіда, праваслаўны і каталіцкі крыжы.

Мэмарыяльны комплекс ва ўрочышчы Бронная Гара, Бярозаўскі раён

Урочышча Бронная Гара — адно з масавых буйных пахаванняў мірных жыхароў у Беларусі. Тут у 1942—1943 гг. акупанты расстралілі больш за 55 тысяч чалавек, у тым ліку каля 17 тысяч дзяцей. Па наяўных звестках, ва ўрочышчы былі расстраленыя 26 тысяч вязняў Брэсцкага гета.

На месцы масавых расстрэлаў устаноўлены трох памятныя мемарыялы. У 1992 г. быў усталяваны камень-помнік з плітой, у 1994 г. памяць аб няявіных ахвярах фашизму была ўшанаваная стэлай са звонам. У 2007 г. на пастаменце ўстаноўлена мемарыяльная дошка з надпісам на чатырох мовах — беларускай, англійскай, іўрыце і ідыш — аб тым, што гэта манумент у памяць аб ахвярах нацызму. У 2021 г. месцу масавага знішчэння прысвоены статус гісторыка-мемарыяльнага месца пахавання.

Мемарыяльны комплекс ва ўрочышчы Стасіна каля Століна

Адно з буйных пахаванняў мірных жыхароў горада і раёна, пераважна яўрэйскай нацыянальнасці — вязняў Столінскага гета, якія былі расстраляныя карнікамі 11—12 верасня 1942 г., напярэдадні яўрэйскага Новага года — свята Рош Ха-Шана.

Раніцай 11 верасня 1942 г. усіх яўрэяў з гета сагналі на Рынкавую плошчу. Людзей па 1000 чалавек адводзілі на пайночна-ўсходнюю ўскраіну горада. Там праз палі вялі да месца забойства — вялізнага катлавана памерам 300 на 100 м і глыбінёй да 10 м у Стасінскім лесе. За два дні, 11 і 12 верасня 1942 г., былі забітыя ўсе вязні Столінскага гета — каля 7000 чалавек.

Згодна з “Актам аб здзейсненых злачынствах нямецка-фашистыкімі захопнікамі ў Столінскім раёне” ад 14 красавіка 1945 г. усяго было расстраляна 12 500 чалавек. Расстрэлы праводзіліся з канца 1942 г. па ліпень 1944 г.

У 1969 г. на брацкай магіле ўсталяваны помнік у выглядзе жанчыны з дзіцем. Побач з ім у кастрычніку 1993 г. устаноўлены помнік у форме раскрытай кнігі. У лістападзе 2021 г. мемарыял рэканструявалі. Месца памяці папоўніўлі ўваходнай аркай у выглядзе трох пар рук ускінутых да неба. Такім чынам, разрозненыя помнікі на месцы расстрэлу сфарміравалі адзіную мастацкую кампаазіцыю.

Мемарыяльны комплекс “Урочышча Гай” каля Баранавічаў

Гэты комплекс — памяць аб страшнай трагедыі, якая адбылася ў 1942 г. на ўскраіне Баранавічаў. Тут было расстраляна некалькі тысяч чэшскіх грамадзян, вязняў гета “Тэрэзіенштат”.

У канцы чэрвеня 1942 г. на станцыю Баранавічы ў спецыяльных эшалонах былі прывезены з г. Тэрэзіна чэхаславацкія падданыя з сем'ямі, пераважна інтэліген-

цыя (урачы, інжынеры, настаўнікі і іншыя). Па прыбыцці эшалона на станцыю ім прапанавалі пакінуць свае рэчы, сесці ў машины і паехаць на абед. У выніку іх вывезлі на адлегласць 2 км за горад ва ўрочышча Гай, дзе і расстралялі.

Помнік, адкрыты ў 1972 г., пачынаецца з сімвалічнага элемента “Парог жыцця і смерці”. Фактура бетону стварае ўражанне слядоў, пакінутых тымі людзьмі, хто пераступіў парог быцця. Насупраць “парога жыцця і смерці” выкладзены трох камяні-валуны як сімвалы расстраляных тут трох тысяч людзей. Вялікі, маленькі і сярэдні валуны абазначаюць прадстаўнікоў трох пакаленняў. Паміж “парогам жыцця і смерці” і трымі валунамі — грунтавое пакрыцце, парослае нізкай травой. Гэта рэшткі дарогі, якая стала апошнім у жыцці бязвінных людзей.

Дамінантай мемарыяла з’яўляецца арка з двух слупоў вышынёй 12 м, якія формай нагадваюць апоры загарод канцэнтрацыйнага лагера. Раз-пораз поўных ветру разгойдвае падвешаны да апор бронзавы звон, і глухі трывожны стогн разносіцца па акрузе. Унізе на арцы — барэльефы з выявай мноства рук, якія цягнуцца да звона, што перадае пратэст, боль і роспач.

Ад галоўнага манумента ўздоўж рабоў-магіл углыб лесу вядуць дзве дарожкі да сімвалічнага “эшафоту” — бетоннай пліты. Там на мемарыяльных дошках з выявамі міртавай галіны на чэшскай і рускай мовах напісаны: “Светлай памяці чэхаславацкіх братоў. Тут у чэрвені 1942 г. нямецка-фашистыкія захопнікі па-зверску расстралялі трох тысяч чэшскіх грамадзян Чэхаславакіі”.

Завяршае комплекс сімвалічная “Сцяна расстрэлу” з трох тысяч бутавых камянёў, якія адпавядаюць колькасці загінулых. Аўтары помніка — архітэктары А.Макараў, А.Марэніч, М.Мілавідаў, скульптар М.Альтшулер.

Мемарыяльны комплекс “Памяць”, г. Баранавічы

У 1964 г., у 20-ю гадавіну вызвалення Беларусі ад нямецка-фашистскіх захопнікаў, на вуліцы Брэсцкай на месцы масавага пахавання вязняў філіяла Штала-лага-337 (канцлагера для савецкіх ваеннапалонных) па праекце скульптара В. Ягадніцкага быў усталяваны помнік “Маці ў жалобе”. Манумент нагадвае аб той горкай страце матуль, якія не змаглі больш убачыць сваіх дзяяцей.

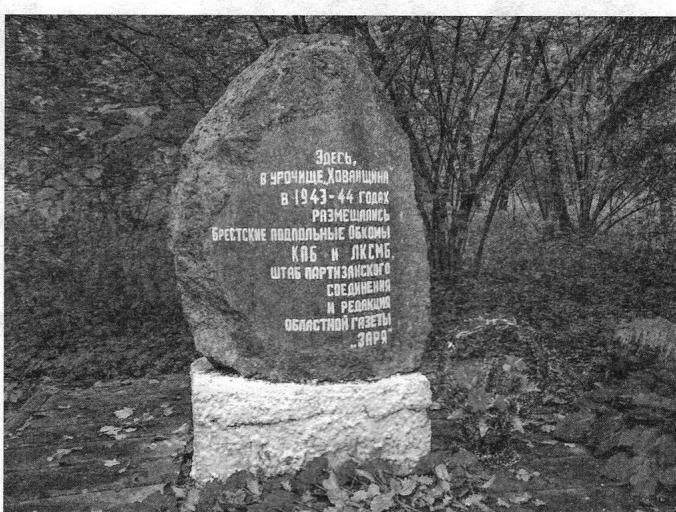
Помнік “Маці ў жалобе” — гэта белая скульптура пажылой жанчыны вышынёй больш за 2 м, “уро-слай” нагамі ў камень — як сімвал вечнага чакання жанчыні сваіх мужчын з франтоў вайны: сыноў, мужоў, бацькоў, братоў. У нагах у яе — вялікі каменны вянок, а на сцяне за скульптурай — металічныя краты. Скульптурная кампазіцыя жанчыны-маці перадае боль і смутак аб дзесятках тысяч загінулых сыноў.

У 2005 г. помнік стаў асноўным у мемарыяльным комплексе “Памяць”. Побач з ім былі ўсталяваныя чорныя гранітныя пліты з тэкстамі ў памяць аб гараджанах, якія загінулі ў акупаваным горадзе і на фронтах Вялікай Айчыннай вайны, сагнаных у нацысцкую няволю: “Сучаснікі і нашчадкі! Схіліце галовы! Тут спяць вечным сном тыя, хто не стаў на калені перад ворагам: 31 тысяча савецкіх грамадзян, расстраляных і закатаваных фашысткімі катамі ў 1941—44 гадах”.

Мемарыяльны комплекс партызанскай славы “Хаваншчына”, в. Карочын Івацэвіцкі раён

Мемарыяльны комплекс створаны з удзелам мясцовых партызан у маі 1971 г., знаходзіцца ў лясным урочышчы “Хаваншчына”. Тут у 1943—1944 гг. на адным з астравоў базаваўся штаб партызанскаага злучэння Брэсцкай вобласці.

У часы вайны з боку Івацэвіцкага раёна былі гразкія балоты, патрапіць на востраў было практычна немагчыма. Туды вяла толькі кладка, пра якую ведалі адны праваднікі. З боку Бярозаўскага раёна дабрацца да Хаваншчыны можна было па водным канале. У 1943 г. былі выстаўлены дзве лініі абароны, якія ахоўвалі заходнія рубяжы партызанскаага злучэння.

Комплекс уключае дзве зямлянкі і чатыры домікі: штаб Брэсцкага партызанскага злучэння, рэдакцыя і друкарня падпольнай газеты “Зара” — органа Брэсцкага падпольнага абкама КП(б)Б, абкам камсамола, санчастка, “лясная школа”, размешчаная пад адкрытым небам.

Мемарыяльны комплекс “Партызанам Палесся”, г. Пінск

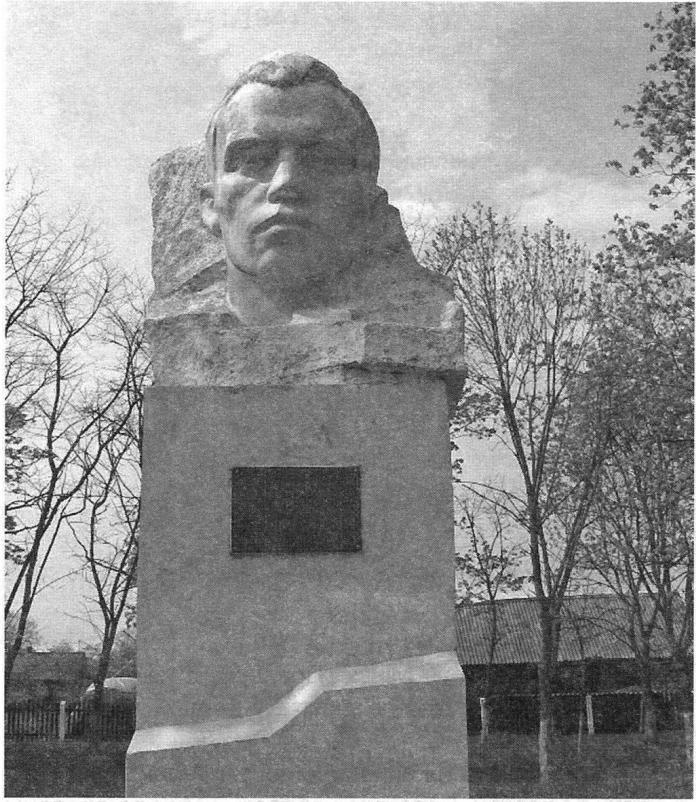
У гады вайны ў раёне Пінска дзейнічаў партызанскі атрад Васіля Захаравіча Каржа (псеўданім Камароў), які пазней ператварыўся ў Пінскае партызанскае злучэнне.

У 2002 г. у горадзе ўсталявана бронзавая скульптурная кампазіцыя з трох складнікаў. У цэнтры — расколаты ўдарам маланкі магутны дуб — сімвал жыцця ў славян. На яго вяршыні — спустошанае буслінае гняздо — сімвал роднай хаты. Помнік сімвалізуе разбураны дом, знак бяды і раптоўна парушаны ход звыклага жыцця. Але, нягледзячы на моцную рану, дрэва стаіць. З правага боку ад яго — постаці трох партызан. Злева ад дрэва — “Палеская мадонна” з дзіцем на руках. Яна атаясамлівае лёс і долю жанчын.

За кампазіцыяй знаходзіцца “Паліна партызанскай славы”, прысвечаная славутаму партызанскаму злучэнню. Аўтары мемарыяла — П. Цюмпель, В. Занковіч, Ю. Градкоў, А. Веліксонаў, Ю. Казакоў.

Мемарыял на месцы базавання партызанскага атрада імя М.М.Чарнaka, в. Старое Сяло, Жабінкаўскі раён

Знаходзіцца за чатыры кіламетры на поўдзень ад вёскі Старое Сяло ў лясным урочышчы Заброддзе каля так званага дуба Чарнaka. Тут пахавана 77 партызан Старасельскага атрада, створанага на трэці дзень вайны. Узначаліў яго С.К. Дародных, памочнікам камандзіра стаў С.С. Шыканаў, начальнікам разведкі — М.М. Чарнак.

Трагедыя здарылася каля вёскі Зводы 2 мая 1943 г. Супраць партызанскага атрада былі кінуты буйныя сілы немцаў. Нялёгка было і на tym участку, дзе абарону трывалі разведчыкі. Патронай не хапала, і Чарнак падняў байцоу у штыкавую атаку. Варожая куля абарвала жыццё камандзіра разведкі. Баявыя таварышы ўспомнілі, што яшчэ задоўга да свайго апошняга бою Міхаіл Мікітавіч у гутарцы папрасіў: “Калі давядзецца загінуць — паходайце мяне ва ўрочышчы Броды пад старым дубам, што акружаны беластольнымі бярозамі”.

Цяпер на месцы былой магілы героя, пад разгалістым дубам, стаіць партызанскі будан з бетону. На адной з мемарыяльных дошак напісаны: “Вы жыццё сваё бясцэннае аддалі, каб жылі мы вольна на зямлі”. На другой — высечаныя прозвішчы 67 партызан, якія загінулі ў чэрвені 1943 г. Мемарыяльны комплекс створаны ў 1969 г.

У 1954 г. парэшткі Міхаіла Чарнака і яго чатырох баявых таварышаў былі перанесены ў Старое Сяло і пахаваны ў скверы. Летам 1974 г. адбылося адкрыццё новага помніка, у яго цэнтры бюст М.Чарнака.

Мемарыяльны комплекс “Здзітаўская абарона”, в. Здзітава, Бярозаўскі раён

У гады вайны на тэрыторыі Спораўскіх балотаў базаваўся Брэсцкі падпольны абкам КП(б) Беларусі, штаб Брэсцкага партызанскага атрада Дзяржынска, “Советская Белоруссия”, 345-ы атрад імя Будзённага.

Партызаны першыядычна наносілі ўдары па чыгуначных камунікацыях, асабліва на лініях Брэст — Баранавічы і Брэст — Лунінец, якія ў гэтым раёне з'яўляліся магістральнымі шляхамі забеспячэння варожых войскаў.

У пачатку красавіка 1944 г. нацысты сканцэнтравалі ў гэтым раёне атрады СС, 10 артылерыйскіх і мінамётных батарэй, танкі, бронемашыны, бамбакі. Партызаны, пад абаронай якіх знаходзілася 10 тысяч мірных жыхароў, аказаліся ў акружэнні. На працягу сямі дзён яны ўтрымлівалі пазіцыі, і толькі выкарыстаўшы ўсе боеўкі, адышлі на другую лінію абароны, штурмаваўшы якую карнікі не наважыліся.

У 1975 г., да 30-годдзя Перамогі, быў узведзены мемарыяльны комплекс “Здзітаўская абарона” (скульптар В.Кліменка, архітэктар В.Пак).

Кампазіцыйны цэнтр архітэктурна-скульптурнага ансамбля — велична 6-метровая фігура партызана з паднятymі ў пераможным жэсце рукамі, у правай руцэ аўтамат. За галоўным манументам устаноўлена дугападобная ў плане сцяна-стэла з барэльефным пано, на якім занатаваныя эпізоды абароны. Вышыня гэтай сцяны з аднаго боку складае 2,4 м, а з другога — 1,6 м. Справа ад скульптуры партызана ўстанованы трохгранны блок з лаўровым вянком і імёнамі загінульых. Пры ўваходзе на цэнтральную алею комплексу ўстаноўлена стэла з плітамі, на якіх прыведзеныя звесткі пра Здзітаўскую абарону.

Мемарыяльны комплекс вызваліцелям Пінска

Знакаміты “Пінскі дэсант”, высаджаны на бераг Піны пры вызваленні Пінска пад час Беларускай наступальнай аперацыі “Баграціён”, — адна з буйных рачных дэсантных аперацый Вялікай Айчыннай вайны, ажыццёўленая 12—14 ліпеня 1944 г. Дняпроўскай ваеннай флатыліяй.

Германскі 50-тысячны гарнізон ператварыў горад у непрыступную крэпасць. Было пабудавана сем жалезабетонных бункераў, горад акружаны дзвюма лініямі абароны, а ўсе подступы да горада — замініраваныя.

З надыходам цемры 11 ліпеня 1944 г. караблі Дняпроўскай флатыліі таемна высадзілі дэсант на прычалы рачнога порта Пінска. Высадка сталася поўнай

нечаканасцю для праціўніка. Катэры пасля высадкі дэсната засталіся ў раёне горада, аказваючы падтрымку войскам артылерыйскім і кулямётным агнём. У гэты час пачалося наступленне 61-й арміі 1-га Беларускага фронту на рубяжы абароны, але высадка дэсната распыліла сілы ворага. Да горада былі сцягнуты дзеючыя ў яго наваколлях партызанская атрады, якія атакавалі нямецкія войскі на ўскраінах і на дарозе, якая вяла да горада з заходу. На досвітку 14 ліпеня войскі праціўніка спехам пакінулі горад.

У памяць аб загінульых у 1968 г. на беразе ракі Прывіць каля брацкай магілі створаны мемарыяльны комплекс (архітэктар М. Заржэцкі, скульптар А. Шмакаў), асновай якога стаў падняты са дна Піны затанулы бранякатэр “БК-92”. Планіроўка комплексу мае восевую кампазіцыю. У пачатку алеі ўстаноўлены бранякатаў і стэла з памятным надпісам.

Перспектыву алеі замыкае прамавугольная пляцоўка, якая падводзіць да двухмаршавай лесвіцы. Паміж маршамі ўзвядзены парапет, да якога прымыцаўаны дошкі з імёнамі загінульых вызваліцеляў. Лесвіца вядзе да галоўнай кампазіцыйнай часткі комплексу — бетоннай стэлы з бронзавымі барэльефамі матроса, салдата і жанчыны, што схілілася над магілай воінаў. У падножжа стэлы гарыць Вечны агонь. Па абодва бакі ад стэлы ўстаноўлены абеліскі на магілах Герояў Савецкага Саюза — маёра-артылерыста Ціхана Калініна і матроса Аляксея Кулікова, якія аддалі свае жыцці пры вызваленні горада.

Спіс выкарыстаных крыніц

Белорусские деревни, сожженные в годы Великой Отечественной войны [Электронный ресурс] // Электронная база данных. — Режим доступа: <http://db.narb.by/>. — Дата доступа: 01.03.2023.

Берёза — места священной памяти : краеведческий путеводитель / сост. Кривошеева, Г. — Береза : Березовская ЦРБ, Отдел библиотечного маркетинга, 2016. — 21 с.

Здзітава — Радзіма міная! / пад агул. рэд. В. П. Жуковича, Т. С. Ажажа. — Мінск : Прапліе, 2015. — 119 с.

Карпович, О. Подвиг не забыт / О. Карпович // Маяк. — 2009. — 15 июля. — С. 4.

Каталог воинских захоронений на территории Республики Беларусь. Брестская область / Мин-во обороны Респ. Беларусь. — Минск : Рекхус, 2012. — 255 с.

Киватыцкая, Л. Н. Защитники неба над родиной / Л. Н. Киватыцкая // Маяк. — 2015. — 29 августа (№ 65). — С. 6.

Коваленя, А. Памятники, обелиски, мемориалы / А. Коваленя // Беларуская думка. — 2007. — № 6.

Мемориальный комплекс “Брестская крепость-герой” // Подвиг народа : Памятники Великой Отечественной войны, 1941—1945 гг. / Сост. и общ. ред. В. А. Голикова. — М. : Політиздат, 1980. — С. 168—171.

Память : ист.-докум. хроника Березовского района / редкол. : В. В. Андриевич (гл. ред.) [и др.]. — 2-е изд., перераб. и доп. — Минск : Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2014. — 584 с.

Памяць : Жабінкаўскі раён : гісторыка-дакументальная хроніка гарадоў і раёнаў Беларусі / [уклад. Р. Я. Смірнова; рэд. А. Л. Петрашкевіч і інш.]. — Мінск : Ураджай, 1999. — 510 с.

Розова, К. Пушка “Здитовской обороны” / К. Розова // Маяк. — 2017. — 12 апреля.

Свод памятников истории и культуры Белоруссии. Брестская область / АН БССР, Ин-т искусствоведения, этнографии и фольклора, Белор. Сов. Энцикл.; Редкол. : С. В. Марцелев (гл. ред.) [и др.]. — Минск : БелСЭ, 1990. — 424 с.

Сям’я патрыётаў // Памяць : Гіст.-дакум. хроніка Пружан. р-на // Беларус. Энцыкл / Рэдкал. І. П. Шамякін (гал. рэд.) і інш. ; Маст. А. М. Хількевіч. — Mn. : БелЭн, 1992. — С. 192—194.

Урочышча Гай // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі : У 6 т. / БелЭн ; Рэдкал. : Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш.; Маст. Э. Э. Жакевіч. Т. 6. Кн. 1 : Пузыны — Усяя. — Mn. : БелЭн, 2001. — 591 с. : іл. — С. 589.